

[Reflexe období „kultu osobnosti“]

1. VI. 64

1.

Myslím, že diskuse o tom, zda v třicátých nebo padesátých letech byly zřejmé přehmaty či nebyly, zda jsme to mohli vědět či nemohli vědět, zda jsou spíše podezřelí ti, kteří to „věděli“ a říkali, nebo ti, kteří to nepřipouštěli a dnes říkají, že to nevěděli – že tedy všechny diskuse tohoto typu nejdou přesně do středu, že nejdou na kořen věci. Období, které dostalo zatímní název „kultu osobnosti“ (o jehož nepřesnosti už snad není pochyb), se přece nevyznačovalo jen oněmi skrytými přehmaty velkých procesů, ale především každodenní praxí, s níž každý člověk přicházel do styku a kterou měl denně na očích, ať už jako její subjekt nebo objekt. My všichni velmi dobře na vlastní zkušenost známe, jak vypadalo období 1948–1953, právě tak jako naši starší sovětské přátelé velmi dobře vědí, jak vypadalo období po zavraždění Kirova. Byl by veliký omyl chtít vidět anomálii socialistického vývoje jenom v jejích nejdrastičtějších projevech. Tyto drastické momenty by nebyly izolovaně vůbec možné, a proto se na ně musíme dívat jako na symptom, nikoli jako na příčinu.

2.

Zdá se mi, že odpovědnost nás všech spočívá v tom, že jsme se domnívali, že to všechno nějak musí být, že to patří k věci, že to je součást socialistické cesty. Komunisté a s nimi souhlasící bezpartijní uznávali tvrdost rozmanitých opatření jako průvodní nutné zlo a vysvětlovali si věci třdně; nesouhlasící a odpůrci považovali ono zlo za příznačné a za nutnou součást komunistické cesty. Nenašlo se dost lidí, kteří by měli nejen dost odvahy, ale také dost jasného vidění, aby mohli jednoznačně a účinně odmítnout některé jevy, jichž jsme – znovu opakují – všichni byli svědky a o nichž jsme moc dobře věděli, jako naprosto neslučitelné se socialistickou a komunistickou cestou, ba s jakoukoli lidskou cestou. I u takových procesů nešlo přece jenom o otázku, zda obvinění byli právem odsouzeni – o tom mohl mít leckdo pochybnosti a kromě těch, kteří procesy inscenovali a kteří se bezpro středně podíleli na jejich přípravě, málokdo mohl mít dostatek informací o tom, jak věci vskutku probíhaly (těch skutečných informací, podstatných informací není dnes ostatně o moc víc). Při takových procesech šlo o způsob celého jednání, o průběh, který byl zveřejněn a který nejen mohl, ale přímo musel mít každý na očích, protože to prostě nebylo možno nevidět. A právě tam se projevovaly charakteristické znaky onoho období, o nichž nebylo třeba se nechávat dodatečně informovat, protože byly zcela zjevné. Lidská důstojnost tu byla naprosto pošlapána, člověk byl zbaven svého lidství. J. L. Hromádka ve svém komentáři k srpnovému procesu 1936 v Moskvě napsal (KR 9, 289–296, 1936 – citát ze str. 296): „Ale nikdy nesmíme šlapat po člověku, ani po odpůrci a nepříteli; nikdy nesmíme člověka zbavovat jeho cti a důstojnosti. Moskevský proces srpnový proto tak námi otřásl, že jsme při něm viděli zneuctění a ponížení prostého lidství. I když nám politicky byli bližší ti, kteří soudili, než ti, kteří byli souzeni, přece jsme se neubránili dojmů, že ve struktuře dnešních moskevských vladařů je podstatná vada, mohou-li před světem inscenovat proces způsobem, jakým to učinili. Evangelium nám velí, abychom byli na pozoru *na všechny strany* – ale přece abychom beze strachu pracovali a bojovali tak, že se lidem dostane větší spravedlnosti, důstojnějších podmínek životních, více svéprávnosti a odpovědné svobody.“

3.